

บทที่ 5

บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติศึกษา ป่าต้นน้ำ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำท้องถิ่นในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำ
2. เพื่อศึกษาถึงรูปแบบการดำเนินงานของพระสงฆ์ ที่มีต่อชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำ
3. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยส่วนบุคคลของพระสงฆ์ ที่มีผลต่อการดำเนินงานในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำ

สรุปผลการศึกษาวิจัย

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำได้เป็นอย่างดี จากปัญหาที่ท่านพระครูมานัสสีพิทักษ์ เจ้าคณะอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ซึ่งได้พบเห็นชาวบ้าน ที่ได้รับความเดือดร้อน จากการที่แม่น้ำแม่ใจมีสภาพแห้งแล้งและตื้นเขิน ส่งผลกระทบให้ชาวบ้านขาดแคลนน้ำในการเกษตรกรรมและการอุปโภคบริโภค เกิดจากสภาพภูมิอากาศแปรปรวน แห้งแล้ง และร้อนอบอ้าว ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ทำให้มีปริมาณน้ำฝนน้อย ไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร จากปัญหาข้างต้น พบว่ามีสาเหตุมาจากกลุ่มบุคคล 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก กลุ่มบุคคลที่ได้รับผลประโยชน์จากการเป็นผู้มีสิทธิในการสัมปทานป่าไม้ของบริษัทเชียงรายท่าไม้ ตามสัมปทานบัตรเลขที่ 170/2516 โดยมีระยะเวลาในการสัมปทาน จำนวน 30 ปี จากการสัมปทานดังกล่าว ทำให้ป่าต้นน้ำถูกทำลายและกำลังจะหมดไป ชาวบ้านจึงรวมตัวกันคัดค้าน โดยมีท่านพระครูมานัสสีพิทักษ์ เป็นแกนนำในการทำหนังสือร้องเรียนไปยังจังหวัดพะเยา และกรมป่าไม้ แต่ก็ได้รับคำตอบว่า ไม่สามารถยกเลิกการสัมปทานป่าไม้ได้ ท่านจึงดำเนินการทุกวิถีทางที่จะยับยั้งการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของชาวบ้าน และการเพิกถอนการสัมปทานป่าแห่งนี้ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2535 รัฐบาลจึงได้ประกาศปิดป่าทั่วประเทศ ทำให้การสัมปทานป่าแห่งนี้ถูกปิดไปด้วย นอกจากกลุ่มที่ได้รับการ

สัมปทานป่าแล้วยังมีกลุ่มชาวเขาเผ่าม้งที่อาศัยอยู่ในบริเวณปางปูละ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ใจ จำนวน 100 หลังคาเรือน ที่ลักลอบตัดไม้เพื่อนำมาจำหน่ายให้กับคนพื้นราบ ชาวเขาเผ่าม้งได้บุก รุกพื้นที่ป่าลงมาเรื่อย ๆ ในขณะที่ชาวพื้นราบบางกลุ่มที่ลักลอบตัดไม้บุกรุกขึ้นไปเรื่อยๆ เช่นกัน ท่านพระครูมานัสฯ จึงได้ศึกษาถึงสาเหตุของปัญหาและพยายามที่จะหาแนวทางแก้ไขโดยการใช้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นกลวิธีในการแก้ไขปัญหา โดยท่านพระครูมานัสฯ ได้ชี้แนะชาวบ้านให้เข้าใจถึงผลเสียที่จะตามมาจากการทำลายป่า โดยเฉพาะป่าต้นน้ำลำธาร ส่งผลให้ แม่น้ำลำคลองแห้งขอด และต้นเงิน หุมขนขาดแคลนน้ำ ทำให้สัตว์ป่า และพันธุ์ไม้ที่มีคุณค่าซึ่งเป็นแหล่งปัจจัย 4 ของชุมชน ถูกทำลายไป ท่านพระครูมานัสฯ ได้ผลิตสื่อสไลด์และแผ่นใส เพื่อเปรียบเทียบให้ชาวบ้านได้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างป่าไม้ที่สมบูรณ์กับป่าไม้ที่ถูกทำลาย ถ้ามีโอกาสก็จะพาชาวบ้านเข้าไปสำรวจป่าในอำเภอแม่ใจที่ถูกทำลายป่า และส่วนที่ยังคงเหลืออยู่ เพื่อกระตุ้นและปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมถึงการเผยแพร่ข้อเท็จจริงให้ชาวบ้านได้เห็นถึงสภาพที่แท้จริงและปัญหาที่จะตามมาจากการตัด ไม้ทำลายป่า จึงทำให้เกิดแนวคิดในการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่า โดยในระยะแรกมีเพียงกลุ่มบุคคลที่เป็น หนุ่มสาวที่เข้าร่วมต่อมาได้ขยายเครือข่ายออกไปอย่างกว้างขวาง

บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติสรุปได้ดังนี้

1. กำหนดให้วัดเป็นเขตอภัยทาน
2. พัฒนาบริเวณวัดให้มีบรรยากาศที่ร่มรื่น สวยงามเป็นธรรมชาติด้วยร่มเงาของ ต้นไม้ มีป้ายบอกชนิดของต้นไม้เพื่อให้ผู้ที่เข้าไปในบริเวณวัด ได้ความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ชนิดต่างๆ
3. จัดให้มีโครงการอบรมชี้แนะสั่งสอนให้ชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับทรัพยากร ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยหยุดยั้งการตัดไม้ ทำลายป่า โดยสอดแทรกเข้ากับหลักธรรมทาง ศาสนา
4. จิตสำนึกให้ชาวบ้านเกิดความรักและหวงแหน ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว และให้มีการอนุรักษ์ไว้เพื่อลูกหลานของคนต่อไป
5. ฟื้นฟูสภาพป่าไม้ที่ถูกทำลาย ด้วยการร่วมมือกันปลูกป่าเพื่อทดแทนป่าไม้ ที่ถูก ทำลายไป โดยจัดโครงการป่าไม้ในวันสำคัญๆ ของชาติและศาสนา
6. ก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่า โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกระบวนการอนุรักษ์ ป่าในทุกขั้นตอน
7. ประยุกต์ใช้พิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การ สืบชะตาแม่น้ำ และการบวชป่า เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป

จากวัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาถึงรูปแบบการดำเนินงานของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในการจัดการทางสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ป่าต้นน้ำ จากการศึกษาวิจัยพบว่า พระสงฆ์ได้ใช้วิธีการหลายรูปแบบในการรักษาป่าไม้ ตลอดจนผสมผสานหลักธรรมและพิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี ของคนในท้องถิ่น เข้ามาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาความแห้งแล้ง ที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งรูปแบบการดำเนินงานเริ่มจากการรณรงค์ปลูกฝัง และสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา สอดแทรกการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ อันเป็นการถ่ายทอดความรู้ให้กับชาวบ้าน นอกจากนี้พระสงฆ์ได้ให้การศึกษแก่ชาวบ้านในรูปแบบต่างๆ เช่น จัดการบรรยาย อบรม และผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ให้ชาวบ้านเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ควบคู่ไปกับการพัฒนา และส่งเสริมอาชีพเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

“ถ้าชาวพะเยาไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าชาวพะเยาก็จะไม่เห็นน้ำก็งานพะเยาอีก” เป็นคำปรารภของท่านพระครูมานัสที่พิทักษ์ ผู้ซึ่งได้อุทิศตนให้กับการพัฒนาชุมชน และอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมธรรมชาติโดยการพิทักษ์ป่าต้นน้ำอันเป็นสายเลือดหล่อเลี้ยงประชาชนชาวพะเยา พระสงฆ์ได้นำพิธีกรรมทางศาสนา และความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านมาเป็นแนวทางในการรักษาป่า ให้คงอยู่นับเป็นความร่วมมือกันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านเช่นพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ พิธีกรรมการบวชป่า ซึ่งได้กล่าวแล้วข้างต้น

รูปแบบการทำงานของพระสงฆ์ในการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมป่าต้นน้ำ

1. ศึกษาถึงปัญหาเพื่อดำเนินการแก้ไข และเทศนาสั่งสอนชาวบ้านให้หยุดการทำลายป่า พร้อมกับอธิบายถึงโทษของการตัดไม้ทำลายป่า และชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการรักษาป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์ไว้พร้อมกับให้คำปรึกษาแนะนำ ชี้แนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาหากชาวบ้านหรือชุมชนได้รับความเดือดร้อนพระสงฆ์พร้อมที่จะเป็นที่พึ่งทางจิตใจแก่ชาวบ้าน ให้กำลังใจในการแก้ไขปัญหา
2. กำหนดเขตวัดให้เป็นเขตอภัยทาน และพัฒนาบริเวณวัดให้ร่มรื่นเพื่อเป็นแบบอย่างในการดูแลรักษาต้นไม้ ตัดป่าขบออกชนิดของต้นไม้และคติเตือนใจ เพื่อพุทธศาสนิกชนที่เข้าไปในบริเวณวัด จะได้ทั้งการทำบุญ และศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับต้นไม้และคติเตือนใจ
3. ก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อเป็นแกนนำและแนวร่วมในการอนุรักษ์ป่าให้คงอยู่ต่อไป
4. ฟื้นฟูสภาพป่าไม้ที่ถูกทำลายโดยการดำเนินโครงการปลูกต้นไม้ในวันสำคัญของชาติ และศาสนาจัดตั้งกองผ้าป่าต้นน้ำ และการอนุรักษ์พันธุ์ไม้

5. สร้างความสัมพันธ์และประสานความร่วมมือ ระหว่างวัดกับบ้าน ชาวบ้านและหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐ เพื่อให้เข้าใจถึง การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ป่าต้นน้ำ

6. เป็นแกนนำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลให้ชาวบ้านและประยุกต์ใช้พิธีกรรมเหล่านี้เพื่อรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ให้คงอยู่ต่อไป เช่น พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำซึ่งดัดแปลงมาจากพิธีสืบชะตาคน พิธีกรรมการบวชป่าไม้ใช้เป็นเพียงขั้นตอนที่นำผ้าเหลืองไปผูกรอบต้นไม้ที่ต้องการรักษาไว้เท่านั้น แต่พิธีดังกล่าวถือว่าเป็นสื่อที่แสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างคนกับต้นไม้ ซึ่งส่งผลดีต่อระบบนิเวศวิทยา นับว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน ที่เกิดจากการเรียนรู้วิถีชีวิต ในการรักษาป่าต้นน้ำให้คงอยู่ตลอดไป

ประโยชน์ที่เกิดจากการบวชต้นไม้ มีดังนี้

1. เป็นการรักษาพันธุ์ไม้ที่ชาวบ้าน เรียกว่า พญาไม้
2. เป็นการรักษาแหล่งผลิตปัจจัย 4 ของชุมชน ได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย
3. เป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีแก่คนในชุมชน ให้สนใจกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่บริเวณรอบๆ

ชุมชนเช่นการสำรวจสภาพป่าไม้แหล่งน้ำเพื่อให้คนในชุมชนทราบถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตของตน

4. เป็นการสืบสานแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้ ให้กับคนรุ่นใหม่ในการที่จะรักษาป่าต้นน้ำให้คงอยู่และรู้จักใช้ประโยชน์จากป่าอย่างคุ้มค่า

5. สร้างความเชื่อมั่น ในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะชาวบ้านเกิดความเกรงกลัว ในการที่จะเข้าไปตัดไม้และกล้า ไม้ตัดต้นไม้ที่ผ่านพิธีบวชต้นไม้แล้ว เพราะถือว่าต้นไม้เหล่านั้นเป็นสมบัติของวัด และเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ หากผู้ใดทำลายหรือมีไว้ครอบครองถือเป็นเจ้าของย่อมไม่เป็นมงคลต่อชีวิตและครอบครัว

จากผลการดำเนินพิธีกรรมการบวชต้นไม้ ส่งผลให้ชาวบ้านไม่กล้าตัดต้นไม้และเกิดความเคารพในกฎกติกาที่ได้กำหนดร่วมกันมากขึ้น เช่น หากผู้ใดจะเข้าไปในป่าเพื่อหาอาหารก็ให้นำมาเพื่อรับประทานภายในครอบครัวเท่านั้น ห้ามนำมาจำหน่ายเป็นสินค้า หรือหากคนในครอบครัวเสียชีวิต ญาติพี่น้องจะเข้าไปในป่า เพื่อหาไม้มาทำพินเผาศพคนตาย ก็จะต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านทราบและนำมาได้เฉพาะไม้แห้ง หรือไม้ที่ไม่สมบูรณ์ ที่มีขนาดตามที่ต้องการใช้เท่านั้น ห้ามนำไม้มามากกว่าความจำเป็น นอกจากนั้นท่านพระครูมานัสสนธิพิทักษ์ เล่าว่าถ้าใครลักลอบตัดต้นไม้ จะถูกปรับเป็นเงิน ต้นละ 500 บาท เช่น ครั้งหนึ่งมีเจ้าของสวนถินจี่

4. พระสงฆ์เป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล สนใจและเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอทั้งทางโลกและทางธรรม

5. พระสงฆ์เป็นพระนักพัฒนา เช่น พัฒนาดิน พัฒนาคน พัฒนางาน พัฒนาชุมชน กล่าวคือ พัฒนาดินได้แก่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนทั้งทางโลกและในทางธรรม โดยแสวงหาความรู้ที่อยู่เสมอ เช่นในทางโลกนั้นก่อนบวชไม่ได้รับการศึกษาหรือศึกษาจบเพียงประถมศึกษาเมื่อบวชแล้วก็จะสนใจศึกษา แสวงหาความรู้เพิ่มเติมโดยการศึกษาในระบบที่วัดแต่ละวัดเปิดสอนหรือการศึกษา นอกโรงเรียน (ก.ศ.น.) จนสำเร็จระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือตอนปลาย หรือแม้กระทั่งการศึกษาในระดับปริญญา ซึ่งมีมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัย สำหรับพระสงฆ์ระดับปริญญา การศึกษาทางธรรมตั้งแต่ระดับนักธรรมชั้นตรี ถึงนักธรรมชั้นเอก ทางด้านบาลีตั้งแต่ระดับเปรียญธรรม 1 – 9 ประโยค และพระสงฆ์มีความสนใจในเทคโนโลยีใหม่ ๆ เมื่อได้เรียนรู้ พระสงฆ์จะนำความรู้สั่งสอนลูกศิษย์ต่อไป พัฒนางานส่วนมากจะพัฒนาไปพร้อมกับพัฒนาการศึกษาหรือเมื่อสำเร็จการศึกษา พัฒนาชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เช่น โครงการต่างๆ ที่พระสงฆ์ได้จัดกิจกรรมขึ้นให้กับชุมชน ได้มีความอยู่ดีกินดี มีความสามัคคี

พระสงฆ์มีความตั้งใจและจริงจังต่อการทำงาน เพราะเชื่อว่าหากพัฒนางาน พัฒนาชุมชนสำเร็จ ก็เป็นการสร้างกุศลผลบุญ และเสริมสร้างบารมีไปด้วย อีกทางหนึ่งจากความผูกพันดังกล่าว ส่งผลให้พระสงฆ์มีความสามารถในการเป็นผู้ติดต่อประสานงานระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานราชการต่างๆ ได้ดีเพราะการประพฤติปฏิบัติเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนเข้าใจระบบการทำงาน มีความจริงใจ และยึดถือหลักธรรมมาเป็นเครื่องนำทางชีวิตให้ไปในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม

ความคิดเห็นของชาวบ้าน ที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ป่าต้นน้ำ ในอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ได้ข้อมูลจากการสุ่มตัวอย่างในการใช้แบบสอบถามหัวหน้าครอบครัว จำนวน 122 คน และการเข้าไปสัมภาษณ์ชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสงฆ์ดังนี้

1. ชาวบ้านมีความศรัทธาเลื่อมใสในการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เคร่งครัดตามหลักพระธรรมวินัยอันเหมาะสมของพระสงฆ์ สมควรแก่การยึดถือปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต เพราะชาวบ้านเชื่อว่าหาได้ปฏิบัติตาม ก็จะเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ ประกอบกับพฤติกรรมที่พระสงฆ์แสดงให้เห็น ชาวบ้านได้เห็น เช่น มีความตั้งใจจริงในการทำงาน มีความอดทนอดกลั้น มีความเสียสละ และมีความเพียรพยายาม มีความปรารถนาดีต่อชาวบ้าน ในการแก้ไขปัญหาให้การช่วยเหลือ ให้คำแนะนำปรึกษา เสนอแนะสิ่งดี ๆ ด้วยความเต็มใจ กอปรกับพระสงฆ์เป็นบุคคลที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในสังคม สิ่งเหล่านี้เองเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ชาวบ้านยอม

รับและเชื่อฟังในคำสั่งสอน ของพระสงฆ์ และพร้อมจะปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนด้วยความเต็มใจอย่างยิ่ง

2. กิจกรรมที่มีส่วนเกื้อกูลและเกื้อหนุนชาวบ้าน คือ การดำเนินตามโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่พระสงฆ์กำหนดขึ้น ล้วนเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน เป็นที่พึ่งของชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ พระครูมนัสสนทีพิตักษ์ (2534) ได้จัดโครงการเช่น โครงการผู้สูงอายุ โครงการอนุรักษ์ป่าไม้ โครงการฟื้นฟูป่า โครงการสมุนไพรรักษาโรค โครงการสอนภาษาถิ่นนา โครงการอบรมนักเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โครงการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน โครงการฝึกอาชีพให้กับกลุ่มแม่บ้าน โครงการเด็กก่อนวัยเรียน ฯลฯ เป็นการเสริมสร้าง ความสามัคคี เพื่อให้ชาวบ้านมีความร่วมมือร่วมใจกันเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ โดยชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น หากไม่ได้รับความร่วมมือร่วมใจกัน งานต่างๆ ก็จะไม่ประสบความสำเร็จในกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ชาวบ้านจะต้องมีส่วนร่วมและรับรู้ในกิจกรรมโครงการของชุมชน ด้วยความเต็มใจและเสียสละเป็นการรวมพลังและแบ่งปันน้ำใจของชาวบ้าน และพระสงฆ์เกื้อหนุนชาวบ้าน ชาวบ้านก็จะเกื้อกูลวัดและพระสงฆ์เช่นกัน นับว่าเป็นหลักแห่งการพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี

3. จากปัญหาที่เกิดขึ้น พระสงฆ์ได้จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าไม้ขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า โดยรวบรวมกลุ่มชาวบ้านที่มีความเข้าใจเต็มใจและมีความพร้อมเพรียงในการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ป่า ทั้งยังร่วมมือกันเผยแพร่แนวคิดดังกล่าวไปสู่ชาวบ้านกลุ่มอื่นๆ ให้เกิดความสำนึกในการอนุรักษ์ป่า จากการศึกษาพบว่าพระสงฆ์ได้ประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ มาใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ป่า เช่น การเลี้ยงผี เจ้าป่าเจ้าเขา ผีขุนน้ำ ผีเหมืองผาย การสืบชะตาแม่น้ำ และการบวชต้นไม้ ซึ่งชาวบ้านก็ให้ความเคารพเชื่อถือในกิจกรรมดังกล่าวนี้ เนื่องจากมีความเชื่อดังเดิมอยู่แล้ว กอปรกับมีความศรัทธาใน จริยวัตรที่ดีของพระสงฆ์ จึงได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

4. พระสงฆ์เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความเมตตาสูงและปรารถนาดีต่อชาวบ้าน ไม่ทอดทิ้งชาวบ้านในยามทุกข์ยากลำบาก โดยจะคอยให้คำปรึกษา ชี้แนะและให้กำลังใจชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งการทำงานช่วยเหลือชาวบ้านดังกล่าวพระสงฆ์ทำด้วยความเต็มใจและบริสุทธิ์ใจไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน เสียสละ อดทน อดกลั้น กับทุกสภาพปัญหา หวังให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดี

5. พระสงฆ์เป็นผู้มีคนรู้จักกันอย่างแพร่หลาย มีลูกศิษย์มาก ดังนั้นจึงสามารถดำเนินการประสานงานระหว่างบุคคลต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเชื่อฟัง คำชี้แนะในปัญหาต่างๆ

6. พระสงฆ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี วัดเป็นศูนย์กลางของสังคมและเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมใจแห่งความเชื่อถือศรัทธา ดังนั้นความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์ถือว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญา รอบรู้วิชาการต่างๆ เป็นผู้ที่สามารถให้คำแนะนำปรึกษาแก่ชาวบ้านได้พระสงฆ์ถือว่าเป็นเครื่องรักษาความเคารพนับถือได้อย่างยั่งยืนมั่นคงยิ่ง ความบริสุทธิ์แห่งความประพฤติตนให้เหมาะสมตามหลักพระธรรมวินัย เป็นเครื่องเชิดชูฐานะของพระสงฆ์ในสังคมที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

พระสงฆ์ถือเป็นศาสนบุคคลที่มีบทบาทแน่นอนในสังคมไทยและคนไทย บทบาทหน้าที่ถือว่ามีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณ สั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมนั่นคือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีได้ชัดต่อปรัชญาหลักธรรมคำสอนและข้อปฏิบัติทางพุทธศาสนา หากกลับเกี่ยวเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตลอดจนส่งเสริม วัตรปฏิบัติและการพัฒนาจิตวิญญาณ พระสงฆ์จึงเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน มีส่วนช่วยสนับสนุนชุมชนและรัฐในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เถกเช่น ท่านพระครูมานัสสีพิทักษ์ พระผู้เปรียบค้ำผู้พิทักษ์สายน้ำและผืนป่าแห่งเมืองพะเยา

อภิปรายผล

จากการศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติป่าต้นน้ำ ในอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา พบว่าพระสงฆ์และสามเณรที่มีอายุจริง อายุพรรษา ระดับการศึกษาทั้งทางโลก และทางธรรม ตำแหน่งการปกครองสงฆ์ที่ต่างกัน แต่ก็มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ภายใต้ระเบียบ กฎหมาย และเจตนาธรรมของแต่ละท่าน ทั้งนี้พระสงฆ์และสามเณรผู้ตอบแบบสอบถามมุ่งเน้นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน พระสงฆ์และสามเณร ส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นตั้งแต่เกิดยอมเข้าใจสถานการณ์เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี และพระสงฆ์ผู้เป็นแกนนำหรือพระเถระในอำเภอแม่ใจเป็นผู้ปฏิบัติตามบทบาทที่คณะสงฆ์ได้บัญญัติไว้คือ บทบาทด้านการศึกษา อบรมตนศึกษาหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าพระสงฆ์และสามเณรผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา ทางธรรมอยู่ในระดับนักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโรงเรียนพระปริยัติธรรมมีน้อยหรือกระจายไม่ทั่วถึง พระสงฆ์และสามเณรได้นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปปฏิบัติให้เกิดผลกับตนเอง และเผยแพร่ให้แก่คนทั่วไปให้เข้าใจสังฆธรรมแห่งชีวิต เข้าใจปัญหา รู้จักสาเหตุของปัญหา หาทางแก้ไขตามหลักอริยสัจ 4

บทบาทพระสงฆ์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับ มาณี ไชยธีรนิวาศิรีและคณะ (2540) พบว่า บทบาทหลักของพระสงฆ์ควรปฏิบัติคืออบรมคนให้บริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ ถือศีล 227 ข้อทุก อริยบท เป็นผู้นำทางปัญญา บทบาทในการปกครองพระสงฆ์ต้องดูแลอบรมสั่งสอนพระที่อ่อน พรรยากว่าทั้งด้านการศึกษาและการประพฤติตามพระธรรมวินัยบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธ ศาสนา โดยมีความเข้าใจปัญหาสังคม เป็นผู้พัฒนาทางจิตใจ ด้วยศาสตร์และศิลปะโดยไม่เลือก ชั้นวรรณะ บทบาทด้านการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมตลอดจนบทบาทด้านการพัฒนาวัด การ พัฒนาสิ่งก่อสร้างเพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน รวมทั้งการดูแลบริเวณวัดให้ สะอาดร่มรื่นเป็นธรรมชาติ จากข้อเท็จจริงแล้ว พระสงฆ์กับป่าหรือต้นไม้มีความสัมพันธ์กันในการ ปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา โดยใช้ต้นไม้หรือป่าเป็นที่บำเพ็ญสมณะธรรม ดังนั้นพระสงฆ์ กับป่าจึงมักเป็นสิ่งคู่กัน ไม่สามารถแยกกันได้ตามคติความเชื่อที่ถือปฏิบัติกันมา ส่วนการที่พระ สงฆ์และสามเณร มีทัศนคติต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำต่างกันแต่มีผลต่อการมี ส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำ ซึ่งสอดคล้องกับ เชาวน์ โจรงานแสง (2533) ที่ว่าทัศนคติเป็นความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้าอย่างหนึ่งและมีผลทำให้บุคคลแสดงพฤติ กรรมตอบโต้ในทิศทางบวกหรือลบต่อสิ่งเร้า นั้น ๆ ทัศนคติเป็นสภาพความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึก และการประเมินที่บุคคลมีต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งทำให้บุคคลมีแนวโน้มที่แสดงพฤติกรรมต่อ สิ่งนั้นๆ ในลักษณะเฉพาะตัวของทิศทางของทัศนคติที่มีอยู่ ดังนั้นทัศนคติจึงมีความสัมพันธ์กับ การมีส่วนร่วม

ส่วนพระสงฆ์ที่มีความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำ ต่างกัน ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำ ทั้งนี้เพราะพระ สงฆ์รู้จักประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนา เช่น การสืบทอดแม่น้ำ และพิธีบวชต้นไม้ขึ้นมาจากเพื่อ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมป่าต้นน้ำ เป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยมุ่งหวังที่ ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

ส่วนทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ป่าต้นน้ำ ข้อมูลที่ได้จะเห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อบทบาทพระสงฆ์ในการ จัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมีอายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ต่างกัน จะเห็นได้ ว่าชาวบ้านที่เข้าวัดทำบุญจะทำตามประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา มีความรู้สึกผูกพันกับ ประเพณี จึงเป็นการง่ายที่พระสงฆ์ได้ประยุกต์พิธีกรรมการสืบทอดแม่น้ำ และพิธีบวชต้นไม้ ขึ้น มาเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวบ้าน สอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (2534) ได้กล่าวถึงสถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยว่ามีการเปลี่ยนแปลง ไปตามยุคตามสมัย ตามเหตุปัจจัยในขณะนั้น บางด้านก็เป็นไปในทางที่ดีขึ้น บางด้านก็

เป็นไปในทางที่เลวลง แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่เชื่อมโยงระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านยังมีอยู่ โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรม พิธีกรรม และศาสนวัตถุ ทำให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวพุทธ เป็นระบบบุญกุศล ชาวบ้านเข้าวัดเพื่อมุ่งแสวงบุญทำกุศล ชาวบ้านจึงคุมพระด้วยความศรัทธา ความเคารพการทำนุบำรุง และพระสงฆ์ก็จะคุมชาวบ้านโดยเป็นปูชนียบุคคลและเป็นผู้นำทางคุณธรรมและความรู้ ชาวบ้านบางส่วนเข้าวัดเพื่อมุ่งหาวัตถุมงคล เลขหอย สะเคาะเคราะห์ โดยจ่ายเงินให้กับพระสงฆ์เป็นค่าบริการ แลกเปลี่ยน การควบคุมซึ่งกันและกันในระบบบุญกุศล จึงเสื่อมสูญไปแทบหมดสิ้น กลายเป็นระบบผลประโยชน์อย่างชัดเจนเป็นส่วนทำให้ถึงจุดเสื่อมทางด้าน พิธีกรรมและพระสงฆ์

ข้อค้นพบ

1. พระสงฆ์เป็นผู้นำท้องถิ่น ในการจัดการสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติป่าต้นน้ำได้เป็นอย่างดี สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านเห็นคุณค่า ของป่าต้นน้ำ โดยใช้หลักธรรมสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ หลักธรรมทางศาสนาช่วยแก้ปัญหาได้ ช่วยแนะนำเมื่อญาติโยมมีทุกข์ให้กำลังใจ ช่วยเหลือสงเคราะห์ในสิ่งที่จำเป็น
2. พระสงฆ์มีวิธีการในการเทศนาสั่งสอนชาวบ้าน ตามคุณลักษณะส่วนตัวของตน หาวิธี และกลยุทธ์ต่างๆ เช่น มีอุปกรณ์โสตทัศนศึกษาประกอบในการเทศนา สั่งสอนชาวบ้าน เช่น การจัดทำแผ่นใส ภาพสไลด์ นายวิดีโอ นำพาชาวบ้านไปสัมผัสป่าที่อุดมสมบูรณ์เปรียบเทียบกับป่าที่ถูกทำลาย ทำให้ชาวบ้านเกิดความรัก ความหวงแหนป่าต้นน้ำ เห็นถึงคุณประโยชน์ และคุณค่าในการอนุรักษ์ป่าไม้ และตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นเมื่อป่าไม้ถูกทำลาย
3. พระสงฆ์มีจริยวัตรที่งดงาม ควรแก่การปฏิบัติตามมีความตั้งใจจริง ปฏิบัติจริงต่อเนื่องสม่ำเสมอ ช่วยเหลือชาวบ้านด้วยความเต็มใจ พระสงฆ์ไม่ทำอะไรเพื่อประโยชน์ส่วนตัวแต่จะทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
4. พระสงฆ์เป็นผู้นำและผู้ประสานงานด้านการพัฒนาได้เป็นอย่างดี พระสงฆ์เป็นผู้นำธรรมะเข้าสู่ชุมชน เป็นเสมือนครู และผู้ประสานงานบุคคล เอกชน องค์กรภายนอกและภายในชุมชนให้ความร่วมมือในการพัฒนาในด้านต่างๆ สร้างความสามัคคีในชุมชนพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางการประสานความร่วมมือ เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนทุกด้าน
5. พระสงฆ์เป็นผู้พัฒนาอยู่เสมอ ทั้งพัฒนาคน พัฒนาพระสงฆ์ พัฒนาวัด ควบคู่กับการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน พัฒนาสิ่งแวดล้อม ฟื้นฟูพิธีกรรม ความเชื่อ ศิลปะวัฒนธรรมอันดีงาม เป็นศูนย์รวมจิตใจ และศูนย์กลางการพัฒนาของชุมชน

ข้อเสนอแนะสำหรับพระสงฆ์ที่ควรจะไปเป็นแบบอย่างในการแก้ไขปัญหา

บทบาทในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวเสนอแนะว่า “กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นกระแสใหญ่ของโลก ที่มีการระดมศาสตร์ทางด้านต่างๆ มาเชื่อมโยง พระสงฆ์จึงควรต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และวิธีแก้ไขปัญหาลึกลับซึ่ง เพื่อจะได้สอนประชาชนได้ถูกต้อง และวัดควรเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน” ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่จะสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้มีบทบาทในการพัฒนาสังคมในทุก ๆ ด้าน โดยไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดและไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยของสงฆ์ ทั้งนี้พระสงฆ์จะต้องพัฒนาตนเองให้บริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ รักราศีล 227 ข้ออย่างเคร่งครัด พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำทางปัญญา จึงต้องศึกษาพระไตรปิฎก ศึกษาพระธรรมวินัย เป็นผู้พัฒนาจิตใจ และอบรมสั่งสอนหลักธรรมให้กับพุทธศาสนิกชน ด้วยศาสตร์และศิลป์ แสดงเหตุและผลอย่างชัดเจน มีตัวอย่างในชีวิตจริงประกอบ มีศิลปะในการอบรมสั่งสอนด้วยภาษาที่ฟังและเข้าใจง่าย

ดั่งที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2537) กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ว่า “พื้นฐานความสำคัญ ของพระภิกษุต่อสังคมนั้นอยู่ที่ว่า พระภิกษุเป็นการจำลองอุดมคติ ของพระพุทธศาสนาออกมาใน รูปของวิถีชีวิตและบุคคล พระภิกษุ และวิถีชีวิตเป็นประจักษ์พยานว่า ความเป็นอยู่ที่ไม่เห็นแก่ตัว ไม่สะสมวัตถุและเกียรติยศ เป็นชีวิตที่ไม่แสร์หาหมอง และเป็นจริงได้ในโลก ด้วยเหตุนี้การดำรงอยู่ ของสมณวงศ์ จึงมีความสำคัญ แต่การดำรงอยู่ของสมณวงศ์ จะมีความสำคัญต่อสังคมได้ ไม่ใช่ เฉพาะว่ามีคนเข้ามาบวชเรียนอยู่ไม่ขาดสายเท่านั้น แต่ต้องรวมถึง การปฏิบัติพระธรรมวินัย ให้ เป็นชีวิตในอุดมคติด้วย เพราะคุณค่าของพระภิกษุต่อสังคม อยู่ที่การพิสูจน์ วิถีชีวิตอันเป็นอุดม คติร่วมกันของชาวพุทธไม่ใช่อยู่ที่การดำรงสมณเพศ แต่เปลือยกนอกเท่านั้น”

ดังนั้นพระสงฆ์จึงควรเร่งแสดงบทบาทของผู้สร้างชุมชนด้านศีลธรรมคุณงามความดี โดยเรียนรู้พุทธธรรม ให้ลึกซึ้งที่สุด ทั้งด้านการปฏิบัติปฏิบัติและปฏิเสชการเรียนรู้สังคมปัจจุบัน ให้รู้เท่าทัน เพื่อประโยชน์ในการสอน การเรียนรู้ การติดต่อสื่อสารให้เป็นที่สนใจของผู้คน ให้จับ ใจผู้คนให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ไปในทางที่ดีที่ควรเป็นแบบอย่างต่อพุทธศาสนิกชน (ประเวศ วะสี, 2540) ทั้งนี้รวมถึงความสามารถในการใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารที่ทันสมัยด้วย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเฉพาะบทบาทพระสงฆ์ กรณีของท่านพระครูมานัสสีพิทักษ์ ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ป่าต้นน้ำ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เพื่อให้งานศึกษาวิจัยมีประโยชน์ต่อการจัดการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าต้นน้ำ ของกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง และยั่งยืน เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และสังคม การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาถึง

1. ศึกษาถึงวิธีการขยายเครือข่ายของพระสงฆ์ในการจัดการและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในพื้นที่ต่าง ๆ ในระดับจังหวัดและในจังหวัดที่มีปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าต้นน้ำ
2. ศึกษาและประเมินสัมฤทธิ์ผลของโครงการ หลังจากที่ได้ดำเนินโครงการเสร็จสิ้นไปแล้ว
3. ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและแนวทางที่เหมาะสม ซึ่งนำมาใช้ในการประเมินความสัมฤทธิ์ผลของโครงการต่างๆ ที่พระสงฆ์ได้นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา และอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

นอกจากนี้การศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรขยายขอบเขตของการศึกษา ให้ครอบคลุมระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ เพื่อที่จะสามารถนำผลการศึกษาวิจัยเป็นแนวทางพิจารณาในการพัฒนาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติและเพื่อเป็นแนวทางให้พระสงฆ์รุ่นใหม่ได้ศึกษาเป็นแนวทางในการเป็นพระนักพัฒนาชุมชนให้พัฒนาถาวรสืบต่อไป